

1. ΕΝΑΣ ΝΤΕΤΕΚΤΙΒ ΓΙΑ ΤΟΝ ΛΟΥΚΡΗΤΙΟ

Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_ΒΙΒΛΙΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 11/03/2018 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 11/03/2018

Σελίδα: 7

Innews AE - Αποδελτίωση Τύπου - <http://www.innews.gr>

Ο αμερικανός σαιξπηριστής και ιστορικός **Στίβεν Γκρίνμπλατ** αφηγείται τη σχεδόν αστυνομική ιστορία της επανεύρεσης του ποιήματος «Περί φύσεως» του λατίνου συγγραφέα και του πώς το κείμενο αυτό επέδρασε στον ευρωπαϊκό πολιτισμό

ΤΟΝ ΓΙΩΡΓΗ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗ

Ιδού ένα βιβλίο το οποίο, όπως πιστεύω, πολλοί θα ήθελαν να είχαν γράψει (ανάμεσα στους οποίους και ο υπογράφων), όχι μόνο επειδή ο συγγραφέας Stephen Greenblatt (1943), διάσημος αμερικανός σαιξπηριστής και ιστορικός της λογοτεχνίας, τιμήθηκε για αυτό ακριβώς το πόνημα με το Εθνικό Βραβείο Βιβλίου (2011) και το βραβείο Πούλιτζερ (2012) – αλλά, κυρίως, επειδή μπόρεσε να συλκροτήσει ένα κείμενο που αφενός συνιστά μια υψηλή φιλολογική μελέτη, αφετέρου επιβάλλεται και ως συναρπαστικό αφήγημα. Με το παρόν βιβλίο ο Greenblatt δείχνει ότι έμαθε πολύ καλά αυτό που, εκτός των άλλων, του έδιδε ο Λουκρήτιος στο καταστατικό ποίημα *De rerum natura*, ένα *magnum opus* της λατινικής και της παγκόσμιας λογοτεχνίας: να είναι σοβαρός και, εν ταυτώ, ευχάριστος. Η ελληνική εκδοχή αυτού του γοητευτικού, πλην ιδιαίτερος απαιτητικού βιβλίου, είναι αντίζα του πρωτοτύπου. Συχαρητήρια στη μεταφράστρια, στον επιστημονικό όποτι και στο **ΜΙΕΤ**.

Ωστόσο εκείνος που θα επιχειρούσε να συντάξει αυτή τη μελέτη, θα έπρεπε προηγουμένως να προβεί (όπως κάνει ο Greenblatt) σε μακρά και επίπονη έρευνα, με τριπλό στόχο. Αρχικά να παρακολουθήσει από κοντά τον βίο και την πολιτεία του παπικού γραμματέως Πόττο Μπρατσολίνι (Poggio Bracciolini 1380-1459), ενός επίμονου κυνηγού χειρογράφων και πρώιμου ουμανιστή. Αυτός άλλωστε είναι και ο πρωταγωνιστής του βιβλίου. Να περιγράψει λεπτομερώς πώς ο Πόττο βρήκε, Ιανουάριο του 1417, στα ράφια της βιβλιοθήκης του αββαείου της Φουλδας (στην Εοση), ένα χειρόγραφο του άγνωστου ως τότε ποιήματος του Λουκρήτιου *Περί φύσεως* το οποίο, χωρίς ούτε ο ίδιος να υποιπεύεται, έμελλε να απαλλάξει, κατά τον Greenblatt, την Ευρώπη από τη θεοκρατική άποψη σχετικά με τη λειτουργία του κόσμου και να συμβάλει στη διάλυση σκοτεινών θρησκευτικών προκαταλήψεων. Και, τέλος, να συντελέσει στην αλυσιδωτή δημιουργία σειράς άλλων έργων: εικαστικών, πολιτικών, φιλοσοφικών κ.λπ.

Φυσικοί φιλόσοφοι

Ως τότε, ως το 1417 δηλαδή, δεν γνώριζαμε σχεδόν τίποτε σχετικά με το Ποίημα που απλώνεται σε έξι βιβλία και αριθμεί πάνω από 7.400 εξάμετρους δακτυλικούς στίχους. Αυτό που γνώριζαμε, αυτό που γνώριζε ο Πόττο, ήταν οι σύντομες, αλλά γεμάτες θαυμασμό, αναφορές τριών λατίνων συγγραφέων στο πρόσωπο και το έργο του Τίτου Λουκρήτιου Κάρος (94-55 π.Χ.). Την ευχάριστη έκπληξη του Κικέρωνα όταν γράφει στον αδελφό του Κόϊντο το 54 π.Χ.: «Η ποίηση του Λουκρήτιου αστρά-

Ενας ντετέκτιβ για τον Λουκρήτιο

φτει [...] από ιδιοψύια *κι όμως* αστράφτει κι από τέχνη». Τον θαυμασμό του Οβιδίου (*Amores* 1. 15. 23-24) για τους υπέροχους στίχους του Ποιήματος. Το γεγονός ότι ο Βιργίλιος φαίνεται να έχει κατά νουν τον Λουκρήτιο όταν στα *Γεωργικά* (2.490-492) γράφει: «Ευτυχισμένος όποιος κατάφερε να νιώσει βαθιά τις αιτίες των πραγμάτων... *Felix, qui potuit rerum cognoscere causas*...».

Στη συνέχεια ο φιλόδοξος και επαρκής ακίνος μελετητής θα πρέπει να ερευνησει όχι μόνο την πνευματική κίνηση των χρόνων του Λουκρήτιου και της εποχής κατά την οποία συμβαίνει η ανακάλυψη του χειρογράφου, αλλά (και εδώ είναι αυτό που ιδιαίτερος ενδιαφέρει τον έλληνα αναγνώστη) οφείλει να κάνει ό,τι και ο αμερικανός μελετητής: να δει τους πνευματικούς προγόνους του Λουκρήτιου, δηλαδή τους έλληνες φυσικούς φιλοσόφους που πρώτοι αυτοί αναφέρθηκαν στον τρόπο με τον οποίο συστάθηκε ο κόσμος. Όχι ως θεϊκή κατασκευή (*epoiesen o theos*) αλλά ως φυσική, αυτόνομη δημιουργία, ως ένα *per se* κοσμολογικό γεγονός. Συνεπώς, όποιοι θέλει να μελετήσει αυτό το Ποίημα και δεν γνωρίζει τόσο τη φιλολογία για τον Λεύκιππο και τον Δημόκριτο

(5ος - 4ος αι.) όσο, κυρίως, τα σχετικά με τις *ατόμους*, τα άτομα δηλαδή, την ατομική θεωρία του Επικούρου, του «φιλοσοφικού Μεσσία του Λουκρήτιου», τότε η μελέτη του θα ήταν λειψή. Αυτή τη θεωρία την είχε αναπτύξει ο Επικούρος στο διάσημο, πλην χαμένο σήμερα, έργο του *Περί φύσεως* που εκτινόταν σε 37 βιβλία! Ευτυχώς μια επαρκής περίληψη του έργου μάς διασώζει ο Διογένης Λαέρτιος στο σχετικό κεφάλαιο του για τον φιλόσοφο.

Κίνηση της ύλης

Υστερα, λοιπόν, από αυτή την έρευνα σχετικά με την προέλευση και την κίνηση των ιδεών του Λουκρήτιου, ο μελετητής διαπλέοντας το ίδιο το Ποίημα θα έβλεπε ότι τα κύρια θέματα του έχουν ελληνική καταγωγή. Αλλωστε ο μεγαλοφυής αλλά σεμνός και μεγαλοχολικός Λουκρήτιος επανειλημμένως αναφέρει τους Έλληνες ως την πηγή των βασικών του γνώσεων και ιδεών. «Και καλοξέρει ο νους μου / Πως είνε αλήθεια δύσκολο σε στίχους να ζηγήσω / Λατινικός τες σκοτεινές έρευνες των Ελλήνων / Και μάλιστα αφού πρόκειται να βρω καινούρια λόγια / Γιατί είνε νέα τα πράματα κι είνε φτωχιά κι η γλώσσα»

(I, 136-139. Μετάφραση Κωνσταντίνος Θεοτόκης, 1909-1911).

Θέμα του βιβλίου είναι η επανεύρεση του ποιήματος του Λουκρήτιου και η επίδρασή του στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η λέξη «Swerve», του αγγλικού τίτλου, αποδίδει τον αρχαιοελληνικό όρο *παρέγκλισις* (παρέκλιση) και, φυσικά, τον αντίστοιχο λατινικό όρο *clinamem*. Αυτός είναι ο βασικός όρος που χρησιμοποιεί ο Λουκρήτιος για να δηλώσει μια αναπάντεχη και απρόβλεπτη κίνηση της ύλης – αυτή που εντέλει *epoiesen* τον κόσμο. Η *παρέγκλισις* δεν έχει θεολογική ή ηθικοθρησκευτική σημασία. Απαντά σε ιατρικούς συγγραφείς (π.χ. Γαλινό, Σωρανό) και δρώνει (συνήθως) την απότομη μετατόπιση σωματικών μελών. Όμως η πλέον ενδιαφέρουσα χρήση της λέξεως ανήκει στον Επικούρο ο οποίος ορίζει ότι τα «άτομα άλλοτε κινούνται *κατά στάθμην* (σε ίσια γραμμή) άλλοτε *κατά παρέγκλισην* (απρόβλεπτα). Σε αυτή, λοιπόν, την απρόσμενη πλην δημιουργική παρέκκλιση της πορείας των *πραγμάτων* και ενταυτό της ιστορίας, αποδίδει ο Greenblatt και τη θαυμαστή επανεμφάνιση του ποιήματος του Λουκρήτιου μπροστά στα έκπληκτα μάτια του Μπρατσολίνι και, στη συνέχεια, όλου του κόσμου. Θα προσθέταμε ότι μια άλλη επενέργεια της επικούρειας *παρέγκλισως* είναι και αυτό το ίδιο το βιβλίο που παρουσιάζουμε!

Τέλος, εκείνος (ο πάντοτε) υποθετικός συγγραφέας ενός βιβλίου, όπως το παρόν, θα πρέπει, αφού περατώσει την έρευνά του σχετικά με την επανεμφάνιση του Λουκρήτιου, έχοντας στο μεταξύ ερευνησει σε βάθος την εξέλιξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού, να δείξει και να επισημάνει, όπως κάνει ο Greenblatt στο 10ο κεφάλαιο του βιβλίου του, τις όποιες θετικές ή αρνητικές «παρεγκλίσεις» προκάλεσε το Ποίημα στην Ευρώπη μετά την ανεύρεση και τη δημοσιοποίησή του. Θα μάθει ότι ούτε ο Πόττο, παρά την υπερφρονεία του για το εύρημά του, δεν ασπάστηκε τις αρετικές για την εποχή του ιδέες του Λουκρήτιου. Το σημαντικότερο όμως που έχει να κάνει εκείνος ο υποθετικός συγγραφέας είναι να ερευνησει αναλόγως και να καταδείξει με ποιον τρόπο τρεις, τουλάχιστον, μείζονες περιοχές του ευρωπαϊκού πνεύματος (ηθική, πολιτική και εικαστική) αρδεύτηκαν από το ποίημα του Λουκρήτιου, παρά τις θεοκρατικού τύπου απαγορεύσεις. Ζωγράφος όπως ο Μπιροττέλι, ο Λεονάρντο ντι Βίντσι, ποιητής και στοχαστής όπως ο Αριόστο, ο Τουρκουάτο Τάσο, ο Σαίξπηρ, ο Μοντένιο, ο Τζορντάνο Μπρούνο. Ο Γαλιλαίος από τη σκοπιά του, ο Φρόντ, ο Δαρβίνος, ο Αϊνστάϊν και τόσο άλλοι εμπνεύστηκαν από το φωτεινό ποίημα του Λουκρήτιου. Ο Τόμας Τζέφερσον, όπως μαθαίνουμε, είχε στην κατοχή του πέντε τουλάχιστον μεταφράσεις (σε διαφορετικές γλώσσες) του Λουκρήτιου. Όταν κάποτε τον ερώτησαν ποια είναι η φιλοσοφία της ζωής του είπε, «Είμαι επικούρειος!»

Όσο για εμένα, τον υπογράφοντα, έπρεπε τελικά να διαβάσω την *Παρέγκλιση* του Greenblatt και μέσα από το βιβλίο αυτό να ξαναδιαβάσω το Μέγα Ποίημα του Λουκρήτιου, ώστε να κατονομάσω, επιπέδους, εκτός των άλλων, τον λόγο για τον οποίο ο H. J. Rose στην *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας* γράφει, κάτι που με εξέπληττε πάντα, ότι «ο Λουκρήτιος συνθέτει το ωραιότερο διδακτικό ποίημα που σώζεται σήμερα σε οποιαδήποτε γλώσσα».

Ο κ. Γιώργη Γιατρομανωλάκης είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

STEPHEN GREENBLATT
Παρέγκλιση.
Ο Λουκρήτιος και οι αναρχές της νεωτερικότητας

Μετάφραση
Δέσποινα
Κανελλοπούλου.
Επιστημονική
επιμέλεια Γεωργιος
Α. Χριστοδούλου.
Εκδόσεις
Μορφωτικού
Ιδρύματος Εθνικής
Τραπεζής, 2017,
σελ. 537, τιμή 32
ευρώ

